

Idee autor:

Gerda Kordemets

51 322 59

ge.kordemets@gmail.com

"Pühad säilmed"

(tööpealkiri)

Jüri Vilmsi lugu

Dokumentaalfilm 90'

- Kes puhkab Pilistveres Jüri Vilmsi uhke hauatähise all? Kas eesti rahva esimene märter või juhuslik soome kommunist? Peagi saame loodetavasti vastuse, sest Eesti Muinssukaitse Selts on algatanud Jüri Vilmsi ekshumatsiooni.¹

¹ Suve lõpuks kavandatud kaevamised on lükkunud, kuna Pilistvere kogukond eesotsas kohaliku kogudusega seisis kaevamistele väga vastu, põhjusel, et haud asub KOV-i maal ning nemad on haa eest siiani hoolt kandnud. Hetkel on EMS taotlemas Jüri Vilmsile sõjahaua staatust, et selle teemaga edasi minna.

Dokumentaalfilm Jüri Vilmsist ühendab kaks dokumentalistikažanri - reportaaži ja ajaloolise ülevaate.

2004. aasta 13. märtsi Postimehes kirjutas Jaan Kross: „Mina, nagu paljud teisedki, ei usu, et Jüri Vilms on maetud Pilistvere surnuaiale. Ma arvan, et me peaksime avama vajalikul määral Vilmsi kalmu Pilistvere surnuaial, et me saaksime, niikaua kui tema sugulased, tema vennalapsed, veel elus on, võtta ja sooritada temaga ühe DNA-analüüsi. Teatavasti väitis Vilmsi lesk hiljem Londoni lähistelt, et tema ei usu, et Vilms on maetud sellesse hauda. Tema on veendunud, et Vilms on koos oma kaaslastega hukkunud teel üle Soome lahe. Paljud ei usu seda, mina muuseas ka mitte. Eriti kui arvesse võtta seda, et alles on ju ka kogu Vilmsi juhtumi hilisem uurimismaterjal. Parem oleks, kui me oleksime tõestanud, kui see nõnda peab olema, et Vilmsi seal hauas ei olegi, kui et elame edasi illusiooniga, et ta seal on.“

Dokumentaalfilmi raami moodustab Jüri Vilmsi säilmete väljakaevamine, DNA-analüüsi tegemine ning haua sulgemine ja hauatähise taaspaigaldamine. Filmi teise plaani moodustab Jüri Vilmsi elulugu alates tema sünnist 13. märtsil (v.k. järgi 1. märtsil) 1889 Piduri talus Kabala külas Arkma vallas Pilistvere kihelkonnas kuni tema arvatava surmani 1918. Lisaks käsitleb film Vilmsi kadumise uurimist, mille tellis noor Eesti riik ja viis läbi sulikalduvustega Peeter Matz. Kuni Vilmsi väidetava põrmu väljakaevamiseni, Eestisse toomiseni ja suurejooneliste riiklike matusteni aastal 1920.

Jüri Vilms oli Eesti Vabariigi esimene kohtuminister ja asepeaminister, särav poliitik, kellele ennustati peadpöörivat karjääri.

Pärast Eesti iseseisvuse väljakuulutamist 24. veebruaril 1918 oli elutähtis teavitada sellest ka maailma. Saksa okupatsiooni alla langenud Eestist aga polnud lihtne välja pääseda. Ainuke võimalus oli minna jääd mööda Soome ning sealt edasi Rootsi. Ohtlikule retkele otsustas kõhklemata minna Eesti Vabariigi kohtuminnister ja asepeaminister Jüri Vilms.

Kuu aega hiljem, 27. märtsi varahommikul, asusid Vilms ja tema reisikaaslased Arnold Jürgens, Johannes Peistik ja Aleksei Rünk Käsmust Soome poole teele. Plaani järgi pidid nad minema Vaindloo saareni, sealt edasi Suursaare ja Ruuskeri vahelt Loviisasse või Kotkasse, kust reis jätkunuks läbi Lõuna-Soome Rootsi. Vilms oli teadlik, et Suursaarele oli jõudnud Saksa patrull, ning seetõttu otsustati saart vältida.

Kõik neli kadusid. Sealt edasi on vaid oletused - kuni tänase päevani.

Siiani on selgusetu, mis Jüri Vilmsiga tol kevadel tegelikult juhtus. Tänase seisuga pole võimalik kindlalt ümber lükata ühtki kaheksast kunagi arutuse all olnud versioonist. Pole välistatud, et neid avaneb kunagi veelgi.

KAS -

1. Jüri Vilms uppus jääteel
2. Vilmsi tapsid suvalised „mereröövlid“ rannakalurite hulgast
3. Vilmsi tapsid Soome punased
4. Vilmsi tapsid sakslased
5. Vilmsi tapsid venelased
6. Vilmsi tapsid soome valgekaartlased
7. Vilmsi tapsid rootslased

8. Vilmsi lasid kõrvaldada eestlased ehk Kontstantin Pätsi käsilased

Enamik selle loetelu punkt on tõenäoliselt vandenõuteooriad, mida sünnib hulgi, kui tõde ei teata. Viimane punkt võib tekitada isegi pahameelt, kuid seda võimalust on nimetanud oma Vilmsi monograafias „Jüri Vilmsi surm“ isegi professor Seppo Zetterberg. Oli ju Vilms hulga sädelevam poliitik kui Konstantin Päts. Paljude meelest pole kahtlustki, kellest oleks saanud Eesti esimene president, kui Vilms elanuks piisavalt kaua.

Noor Eesti Vabariik tegi Vilmsist oma iseseisvuse märtri, kultustegelase, kelle nime on kahtlastel eesmärkidel kasutatatud veel ka üsna lähiminevikus. Meenutagem siinkohal Keskerakonna mahitatud Jüri Vilmsi Sihtkapitali, mille varjus tehti hämaraid kui mitte kuritegelikke tegusid ning mis tänaseks on õnneks pankrotis.

Vilmsi maine ja nime ärakasutamine algas aga palju varem, tegelikult kohe pärast tema kadumajäämist 1918. aasta aprilli alul.

Kõige tõsiseltvõetavam Vilmsi surma versioon on kahtlemata viimati, alles 2008. aastal avastatu, mille kohaselt Vilmsi Rootsi vabatahtlikud Hauho lähistel 2. mail 1918.

<http://www.ekspress.ee/news/paevauudised/eestiudised/kas-juri-vilmsi-hukkasid-rootslased.d?id=27674901>

Kuni selle avastuseni peeti tõseks Jüri Vilmsi hukkamist Töölö Suhkruvabriku tagahoovis. Selle versiooni fabritseeris 20-ndate

alul kokku Peeter Matzi nimeline kelm. Matzi kinnitusel hukati Vilms ühes kaaslastega sakslaste poolt Helsingis Töölo suhkruvabriku tagahoovis 13. aprillil kella 11-12 vahel.

Sama versiooni kasutasime Eesti Vabariigi 90. juubeli puhul loodud telelavastuses „Oma Maapäev“ (ERR, 2008), sest siis polnud veel välja ilmunud tolle Rootsi vabatahtliku päevik.

Ent juba oma raamatus „Jüri Vilmsi surm“ lükkab professor Seppo Zetterberg Peeter Matzi poolt fabritseeritu otsustavalt ümber: "Kasutada olevad dokumendid ja uurimused ei viita seevastu millegagi Vilmsi ja tema kaaslaste väidetavale hukkamisele suhkruvabrikus Helsingi vallutamise ajal 13. aprillil 1918. Materjal viitab vastupidi sellele, et ühtegi hukkamist pole selles kohas ja sel ajal läbi viidud."

Ometi kuulutati Matzi savijalgadel fabritseering noores Eesti Vabariigis kiiresti tõeks. Riik vajas kangelat, märtrit, vajas seda kiiresti, ning Matzi kokkuklopsitud versioon sobis igati. Kontrollimisele palju aega ei kulutatud. Nimetatud hukkamiskoha lähedal oli tõepoolest ühishaud (kuhu ilmselt olid maetud hoopis soome punased), see kaevati lahti ning Jüri Vilmsi ja tema kolme kaaslase (väidetavad) lagunened surnukehad toodi Eesti.

Väljakaevatud hukatute Töölo Suhkruvabriku lähedal olevast ühishauast identifitseerimine. 1924.

Paremat kandidaati noore Eesti riigi märtri rolli oleks olnud võimatu leida. Noor, sädelev, plekitu, kangelaslik - selline oli Vilms. Pealegi suri ta noorelt, mis lisab alati romantikat.

Noor riik korraldas oma esimesed uhked riiklikud matused. Jüri Vilms maeti kodukohta, Pilistvere kalmuaeda, tema hauale pandi püsti uhke hauatähis.

Värskeima versiooni järgi hukkasid Vilmsi koos kaaslastega sellel pildil olevad Rootsi vabatahtlikud.

Pärast DNA analüüsi Jüri Vilmsi põrmule, oleme rikkamad vähemasti teadmise võrra, kas Pilistveres puhkab Vilms.

Kui Pilistverre maetu on Jüri Vilms, nagu usuvad paljud, veel mõned aastad tagasi ka Pilistvere Muinsuskaitse Selts (tuginedes Vilmsi ema kunagisele tunnistusele, kes olevat surnu ära tundnud seljas olnud kampsuni järgi), on pärast DNA analüüsi lugu lõpetatud. Vilms, Jaan Krossi poolt „tabamatuks“ ristitud ja siiani tabamatuks jäänud kangelane, saab kodukihelkonna kalmistul lõpuks viimse rahu.

Aga kui see ei ole Vilms, nagu usub enamik - ka temast romaani kirjutanud Jaan Kross ning seni kõige põhjalikumalt Vilmsi saatust uurinud Soome ajaloolane Seppo Zetterberg?

Sellisel juhul teame filmi lõpus, et ka Aleksei Rünki, Arnold Jürgensi ja Johannes Peistiku haudades puhkavad tõenäoliselt vöörad - ilmselt Soome kommunistid.

Ja kus on siis sellisel juhul ikkagi eesti rahva esimene märter Vilms ise?

Väidetevalt üks Vilmsi hukatud kaaslane.

Filmi teine plaan jutustab niisiis Jüri Vilmsi 29 aastase eluloo. Kirjeldab selle „poliitikuks sündinud“ sädeleva oraatori kujunemislugu Eesti iseseisvuse arhitektiks ning taastab ka tema viimase teekonna kuni kadumise hetkeni.

Lisaks sooviksime selgeks rääkida Jüri Vilmsi kui sotsiaalradikaali maailmavaate tema ajas ja tänases päevas.

Filosoofilisemas plaanis võiks filmis arutleda ka selle üle, kuidas oleks elu Eestis läinud, kui geniaalseks poliitikuks nimetatud Vilms oleks saanud elada pika elu?

Ja tema ise - kas ta oleks suutnud jääda sama plekituks?

Võltsitud foto Jüri Vilmsi ja tema

kaaslaste väidetavast hukkamisest 13.04.1918 Töölõ Suhkruvabriku hoovil.

Autor ja režissöör	Gerda Kordemets
Operaator	Kristjan-Jaak Nuudi
Produtsent	Pillerin Pihelgas